

Урош Ристановић

А ШТА АКО

Енес Халиловић, *Ако дуго гледаш у повор,*
Албатрос плус, Београд, 2016.

Свако има право на самоћу, и на одлазак.
Нејра Бугарин

Пред нама је нова књига Енеса Халиловића, песника који се читалачкој публици доказао збиркама у последњих десетак година (*Листови на води, Песме из болести и здравља, Зидови*). Насловљена згодно, делом цитата Фридриха Ничеа, она већ својом вертиго корицом увлачи читаоца у свет приповедања. Садржина ове приче читаоца ће, ипак, одвући на сасвим другу страну од очекиване; наиме, затворивши књигу након читања, у мислима ће остати идеја не посматраног, већ доживљеног понора.

Халиловић је аутор који држи до жанровског одређења, те се тако неконвенционална појашњења облика у коме је дело донето сусрећу, готово по правилу, у сваком његовом делу. Због тога су, примера ради, *Зидови књиџа дискрејне математике*, претходни роман јесте *Еј о води* (подвукао У. Р.); на сличан начин и књига *Ако дуго гледаш у повор* у поднаслову садржи појашњење – *Дијалог о иразнини*. Овакво додатно одређење, које је увек у сагласности са садржајем проширујући опсег форме, можда и боље одговара карактеру дела. Халиловић осећа да термин 'роман' који стоји испод наслова на корицама није до краја прецизан и као да жели да читаоцу, смештајући пододређење

(*Дијалог о празнини*) са унутрашње стране књиге, омогући једно конкретније и личније виђење ствари. И заиста, већ након уводних поглавља постаје јасно да *Ако дуго гледаш у ѿнор* није класични роман, те да се тек уласком у ниво испод формалног могу наћи особине романеског, али да је сама књига у суштини дијалог између две исповедне нити.

Композиција ове књиге је комплексна, изграђена на постмодернистичким начелима споља. Изнутра, она се бави свега једним ликом (Нејром Бугарин), премда њена структура сугерише да је у центру пажње поред Нејре и професор Сипац. Оваква подвојеност и неодлучност око протагонисте проистиче из саме спољашње организације дела, из именовања њених поглавља. Наиме, читав роман исприповедан је у двадесет пет двоструких глава, да би се окончало са два *appendix*-а. Двострукост поглавља оцртава се у томе што свакој парној *целој* глави (нпр. Глави Првој) претходи њен пар у виду одговарајуће непарне, у недостатку бољег одређења, *полуглаве* (нпр. Глава 0, 1). Овакве целине унутар романа не разликују се само насловним, већ и садржинским елементима. Парне главе одликује снажно успостављена наративна нит, у оквиру које се прати живот Нејре Бугарин, протагонисткиње. Свака парна глава испраћена је пригодним стихом (Сапфо). Непарне главе су у виду анегдота, сентенци, доживљаја из раскошног и луцидног живота професора Сипца. Пропратних стихова уз њих нема, но се очекивана лиричност у недостатку прелила у сам садржај главе. Интересантно је и како која глава настаје; наиме, све делове романа који се тичу живота Нејре Бугарин приповеда сама јунакиња, а стенографише их професор Сипац. Анегдоте којих се присећа професор Сипац бележи Нејра Бугарин. Објашњење оваквог поступка записивања присутно је на свакој глави, у формату: казивач, записничар. Између казивача и записничара, у појашњењу улога које изгледа готово драмско, стоје кључне речи поглавља.

Централни део књиге, као што је већ скицирано, чини исповест Нејре Бугарин. Почетна парна поглавља романа прате генеалогiju Нејре Бугарин – комплетно су посвећена пореклу и сагрешењу које чини њена баба. Импликације тог сагрешења (практиковања црне магије) преко мајке, чије су патње и обележеност остварене у отежлим ножним зглобовима, одразиће се и на Нејрин живот. Оваква мотивација страдања уноси црту трагичног, те се читалац поставља у раван ишчекивања судбинске казне за грех. Преношење греха се, очигледно, по устаљеном обрасцу пролонгира и манифестује на чланове породице све до гашења потомства. Њено страдање доцније бива приказано преко младих дана, школовања (осенченог обележеношћу пореклом), сазревања и периода адолесценције, све до удаје. Брак, који овде тре-

ба да понуди могућ излаз из понора, показује се као невалидно средство будући да није испуњен његов основни услов (чедност). Каузално, без могућности искорака, наставља се пропаст Нејре Бугарин кроз године хиперинфлације, у којима бива приморана да промени неколико послова, у распону од оних који физички исцрпљују према онама који морално деградирају. Излаз из зачараног круга понуђен је тек на крају књиге, када је на сцену доведен водич, професор Сипац. Тај водич је, напореда са Нејрином причом и сам скициран и мотивисан, но тек на крају се експлицира његова улога – улога избавитеља. Последња поглавља разрешавају постмодернистички заплет око ауторства, где постаје јасно да се у хотелској соби у Новом Саду једно другом напореда исповедају Нејра Бугарин и професор Сипац.

Непарне главе резервисане за описивање професора Сипца остварене су у лирском тону, разигране, и управо оне сведоче о важној особини овог романа – лирском надахнућу. Ово је један од оних романа који, иако прозно остварени, у својој суштини носе нешто исконски песничко, сасвим особено лирско искуство. Халиловић је песник, и, сасвим несвесно, у његовој прози провејавају песничке метафоре, ритам стихова и строфа, надахнуће поете. Због тога се овај роман при читању може учинити и сувише набијен емоцијом, тешко проходан. Управо се у главама о професору Сипцу осликава неколико конститутивних елемената важних за Халиловића као песника. Читалац који се раније сусрео са другим, поетским делима овог аутора, засигурно ће у непарним деловима осетити лирску интонираност романа. Професор Сипац, луцидни, философијом опијени човек, даје ритму овог дела важну ноту – тонове предаха и одмора, и толико потребног хумора. Сипчев лик, на моменте недовољно мотивисан (што је једна од најважнијих његових особина), својим делањем растерећује трагичност Нејрине приче и оличава песимистичан поглед на свет који није мотивисан конкретним разлозима. Сагледан у односу на Нејрин безизлазни положај, Сипац са својим урођеним песимизмом делује готово комично. Пажљивим читањем и набрајањем филозофа који формирају Сипчеве дискурсе бива јасно у коликој мери се он поставља контрастно спрема Нејре; док се професор целог живота припрема за смрт, куповином ковчега и копањем раке, те се инатом супротставља пропадљивости, Нејра свој сусрет са ништавношћу проживљава емперијски, кроз конкретан сукоб са судбином.

Интересантан део овог романа чине и различити поступци које Халиловић употребљава, а који се, пре свега, односе на стил и умеће компоновања. Тако ће важно значењско место имати имена, и то на неколико нивоа. На спољашњем плану: главна сценографија је постављена у насељу Ерозија, трошном, неплодном, каменитом и клизи-

шту склоном пределу. Кућу Нејре Бугарин, у којој она борави са својим родитељима и братом Сафетом (зависником), непрестано изједа сипац; звук ове штеточине, чини се, поред тога што антиципира појаву професора Сипца, као да преноси нешто од страшног митског времена које мора да протекне док се жртва Нејре Бугарин не испуни. С друге стране, и имена ликова романа су пажљиво бирана. Тако се у једном од непарних поглавља (Глава 4, 1) енциклопедијски износе порекло и врста бубе сипца, чиме се повезаност простора обитавања Нејре до очигледности повезује са доласком професора Сипца. Након испаштања Нејре, спољашњи рушитељ куће (буба) смењује се фигуром избављеника, спаситеља, вође. Такође, интересантна је и замена и наслеђивање имена (Нејра и Сајма) која носе траг о непобитној повезаности бабе, мајке и Нејре Бугарин. Други важан елемент Халиловићевог стила јесте и интертекстуалност овог дела. С једне стране, комуникација са филозофима (Епикур, Хераклит, Емпедокле...) остварује се у непарним пасажима, док је, с друге стране, одлазећи у предео популарног и тривијалног, она много интересантнија. Наиме, како и сам Халиловић у додатку (*Треба рећи*) каже, у роману се налазе и *два рефрена Ане Бекуше и Шемсе Суљаковић*. Рефрен Шемсе Суљаковић, који пева отац Нејре Бугарин, радник који је у каменолому услед несреће изгубио обе руке, згодан је пример ваљане употребе стихова измештених из основног контекста. Тако се на сврсисходан и освежавајућ начин можда и временом излизане речи рефрена (*срце није мрамор камен / да не боли кад га ломе / зашто немој да ме њишаш / како је сад срцу моме*) стављају у контекст у коме попримају сасвим друго, дубље, дословније и трагичније значење.

Роман *Ако дуго гледаш у њонор* многим елементима (избором жене за протагонисту, мотивацијом, историјом њеног страдања, специфичним језичким особеностима) везује се за макар два модерна српска романа: *Нечистију крв* Борисава Станковића и *Петријин венац* Драгослава Михаиловића. Налик Софкином, страдање Нејре Бугарин првобитно је мотивисано наслеђем, оснажено сагрешењем и деградацијом која породицу протагонисте прати неколико генерација, и на којој се лоза завршава. Таква мотивација, укрштена са историјски преломним тренуцима друштва, свешћу о положају и жртви јунакиње, обезбеђује хронику појединца у пропадању. Везе са Петријом Ђорђевић приметне су на плану језика и стила. Нејра Бугарин је осенчена локалним дијалектом и фразеологизмима. Страдање оба лика (Петрије и Нејре) везују одређени спољни елементи попут несрећа везаних за рудник/каменолом и јаке симболике телесног, те преплављености натуралистичким приказима. Тако роман *Ако дуго гледаш у њонор* експлицитно приказује слике губитка удова, менструације, дрогирања,

проституције, силовања... Као један чврст елемент издваја се и обележеност тела Нејре Бугарин, која на рамену има гнојну красту. Да је тело, односно страдање и гашење једне породице у несрећна времена, кључна тема овог дела, потврђује то да и поред тога што професор Сипац одводи Нејру Бугарин из насеља Ерозија, спас није могућ, будући да Нејра има ХИВ вирус. Продужена рука сагрешења ипак ће утолити своју глад.

Као што и вешто употребљена недовршена условна реченица из наслова наговештава, много је питања које књига отвара. Везе са претходном књигом *Зидови* (2014) вешто су уткане у структуру овог романа, где се осим лирских импулса који њом провејавају, оне препознају и у самој позицији непарних глава, зидовима одмора унутар трагичне исповести Нејре Бугарин. Вредност овог романа је, пре свега, у линији унутар традиције приповедања која је започета почетком прошлог века, потом у вештом смештању приче у контекст деведесетих година, и коначно, у непролазности теме пропадања модерног јунака унутар капиталистичког и корумпираног света. Роман који, ако се довољно дуго гледа у њега, има шта и да узврати.